

ФУНКЦІ СПІВУЧАСНИКІВ, ЯКІ ВЧИНЮЮТЬ РОЗКРАДАННЯ ЗА ПОПЕРЕДНІМ ЗГОВОРМ ГРУПОЮ ОСІБ

Однією з найважливіших умов розвитку України як правової держави є відповідне законодавче закріплення, регулювання та захист права власності. Разом з тим, розбалансованість економіки, спад виробництва та прогресуюче зростання цін призвели до падіння життєвого рівня і, як наслідок, стрімкого зростання крадіжок, грабежів, розбійних нападів, вимагань та інших злочинів проти власності. Слід відзначити, що значна частина цих злочинів скоюється в співучасті, зокрема, за попереднім зговором групою осіб. Значне зростання групової злочинності корисливої спрямованості, прояв її агресивних форм, питома вага організованої злочинності вимагають наявності таких законів, які б забезпечили ефективний захист права власності та ринкових відносин, що розвиваються в нашому суспільстві. Проте, чинний Кримінальний кодекс України, прийнятий 28 грудня 1960 року, хоча і піддавався змінам та доповненням, має ряд прогалин і не відповідає повною мірою реаліям життя, що склалися, та вимогам діючої Конституції України. Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з питань співучасті в злочинах проти власності також не дають вичерпної характеристики даному інституту кримінального права. Як і раніше, залишається відкритим питання щодо функцій учасників розкрадань, вчинених за попереднім зговором групою осіб. У чинному КК України дана форма співучасті передбачена як кваліфікуюча обставина у шести складах злочинів, що посягають на державну та колективну власність, і у п'яти складах злочинів, що посягають на приватну власність громадян. В абз.1 п.25 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. №12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» роз'яснюється, що «крадіжку, грабіж, розбій, шахрайство і вимагательство належить кваліфікувати як здійснені за попереднім зговором групою осіб тоді, коли за домовленістю, яка виникла до початку вчинення відповідного злочину, в ньому брали участь як *співвиконавці* дві й більше особи» [1, с.358]. Вказане визначення групових розкрадань, здавалося б, виключає можливість подальшого тлумачення характеру ролей, що виконують учасники такої групи, оскільки однозначно визначає дану об'єктивну ознаку – співвиконавство. Разом з тим, дане роз'яснення Пленуму, на наш погляд, необґрунтовано обмежує рамки визначення такої форми співучасті, як група осіб, яка виникає за попереднім зговором винних, що призводить до невиправданого послаблення боротьби з однією з найбільш небезпечних та розповсюджених на даний момент форм прояву злочинності – груповою злочинністю. В цілому ж, відносно функцій учасників групового розкрадання, можна виділити декілька основних точок зору, висловлених окремими авторами в різний час.

1. Злочинною групою, яка вчинює розкрадання та не має ознак організованої, слід вважати будь-яку співучасть за попереднім зговором двох або більше осіб [2, с.565].

З подібним визначенням групи навряд чи можна погодитися. Законодавець, формулюючи дану кваліфікуючу ознаку, вказав саме на груповий засіб вчинення розкрадань. Це свідчить про те, що поняття «групи» у кваліфікованих складах розкрадань несе в законі якісно інше смислове навантаження в порівнянні із загальним визначенням співучасті за попередньою змовою. Тут вже з'являються додаткові об'єктивні та суб'єктивні ознаки, з якими законодавець зв'язує підвищену суспільну небезпеку групових розкрадань. Таким чином, поняття «співучасть за попередньою змовою» і «група, що виникає за попереднім зговором» співвідносяться між собою як загальне й окреме, тобто будь-яке групове розкрадання, вказане в якості кваліфікуючої ознаки, є співучастю за попередньою змовою, але не всяка співучасть за домовленістю є група осіб. Очевидно, що прихильники наведеної точки зору не враховують даний факт.

2. Наступна позиція полягає в тому, що до складу групи, яка вчинює розкрадання за попереднім зговором, крім співвиконавців можуть входити не всі, а лише дехто з перелічених у ч.2 ст.19 КК співучасників. Так, наприклад, В.В.Орехов і В.А.Алексеев вважають за можливе обмежити склад злочинної групи лише співвиконавцями та фізичними пособниками, причому не будь-якими, а тільки тими, хто надавав безпосередню допомогу виконавцям під час і на місці вчинення злочину [3, с.46–54]. Подібне вирішення питання виглядає дуже непереконливим.

Цілком правильно сформулював основне положення, відповідно до якого суспільна небезпека групових розкрадань визначається, насамперед, організованістю учасників злочину, В.В.Орехов і В.А.Алексеев тим часом приходять до невірної висновку, що на підвищення суспільної небезпеки такого роду посягань впливають лише ті співучасники (крім співвиконавців), які безпосередньо сприяють виконавцю шляхом надання засобів або усунення перешкод лише під час і на місці вчинення злочину. Інші ж співучасники, зокрема, інтелектуальні пособники, підмовники й організатори, залишаються «за бортом» злочинної групи лише тому, що їхня участь у злочині «не викликає суттєвого підвищення суспільної небезпеки посягання і не може бути підставою для підвищення відповідальності співучасників» [3, с.49].

Намагаючись обґрунтувати дану точку зору, автори публікації наводять докази, що явно суперечать один одному. Так, В.В.Орехов і В.А.Алексеев відзначають, що «роль організатора значно підвищується, якщо він стоїть на чолі групи», проте «здається, що й у цьому випадку, незважаючи на значення діяльності організатора, його не потрібно включати до складу групи» [3, с.50]. Доречно поставити запитання, яким чином організатор групового розкрадання може стояти на чолі групи й одночасно не входити до її складу? Мабуть, автори даної публікації не зможуть дати на нього чіткої відповіді.

Здається, що В.В.Орехов і В.А.Алексєєв, з одного боку перебільшують роль об'єктивних, а з іншого боку, – недооцінюють суб'єктивні ознаки співучасті в злочині, надаючи занадто велике значення спільності діянь співучасників саме на місці і під час вчинення злочину. Проте, не можна не відзначити важливе наукове значення вказаної роботи, автори якої спробували вийти за межі превалюючої в кримінальному праві точки зору про те, що розкрадання вважається вчиненням за попереднім зговором групою осіб, якщо в його вчиненні брали участь тільки лише співвиконавці. Водночас, В.В.Орехову і В.А.Алексєєву вдалося уникнути ототожнення видів співучасників, які виконують якісно різні функції, зокрема, виконавця та пособника злочину.

Так, окремі автори, відмічаючи, що вчинення злочину за попереднім зговором групою осіб можливе лише у такій формі співучасті як співвиконавство, фактично відносять до співвиконавців фізичних пособників, які діяли під час і на місці вчинення злочину. Зокрема, Ф.Г.Бурчак вказує, що «спільні дії, при яких одна особа, діючи в процесі виконання злочину, навмисно допомагає іншій вчинити головну дію, повинні розглядатися як співвиконавство злочину» [4, с.130]. Г.А.Кригер відзначає, що «особи, які безпосередньо сприяють винному в прихованні викраденого на території, що охороняється, або сприяють його виносу, повинні відповідати як виконавці крадіжки» [5, с.44]. Подібна тенденція ототожнення цілком різних за характером виконуваних функцій співучасників, на жаль, спостерігається і в діяльності Пленуму Верховного Суду України, згідно з окремими роз'ясненнями якого до співвиконавців деяких групових злочинів належать не лише фізичні, а й інтелектуальні пособники. Так, відповідно до абз.2 п.17-5 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 лютого 1999 р. №3 «Про внесення змін і доповнень до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1.04.1994 р. №1 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини», співвиконавськими діями при вчиненні умисного вбивства за попереднім зговором групою осіб визнаються «усунення певних перешкод..., а також сприяння доступу іншої особи до жертви», «надання особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час вчинення вбивства шляхом передачі зброї, дачі порад тощо», «ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу на вбивство» [6, с.9-10]. Із зазначеним роз'ясненням Пленуму можна погодитися лише в одному – усі особи, які виконали перелічені вище дії, повинні признаватися учасниками злочинної групи (при встановленні суб'єктивних ознак співучасті в такій групі), і їхні дії необхідно кваліфікувати за п. «і» ст.93 КК України без посилання на ст.19 КК. Проте, дана обставина не означає, що такі співучасники є співвиконавцями вбивства. Подібне вирішення питання суперечить нормам про співучасть, закріпленим у Загальній частині КК України,

відповідно до яких, по-перше, виконавцем злочину є лише особа, яка безпосередньо вчинила злочин (цілком або частково виконала об'єктивну сторону складу злочину), а по-друге, міра відповідальності спільно діючих осіб повинна визначатися за характером і ступенем їхньої участі в злочині, тобто з урахуванням виду співучасті – характеру виконаних функцій і ступеня активності у вчиненні злочину. Це правило не витримується, якщо до співвиконавців злочину відносити співучасників, які безпосередньо не приймали участь у виконанні об'єктивної сторони злочину.

3. Пануючою на сьогоднішній день точкою зору, закріпленою у згаданій Постанові Пленуму Верховного Суду України від 25.12.1992 р., є визнання учасниками групи лише співвиконавців розкрадання. Причому більшість криміналістів вважають за можливе розподіл ролей тільки в організованій злочинній групі [7, с.9; 8, с.130-131]. Окремі автори стверджують, що і в організовану групу можуть входити лише ті співучасники, котрі безпосередньо виконують об'єктивну сторону розкрадань [9, с.192].

Не погоджуючись із даною точкою зору, хотілося б підкреслити, що законодавець формулює ту чи іншу кваліфікуючу ознаку злочину, враховуючи, насамперед, вплив цієї ознаки на суттєве підвищення суспільної небезпеки злочину в цілому. Для розкрадань однією із таких ознак є форма співучасті, а саме вчинення злочину за попереднім зговором групою осіб. Таким чином, законодавець вказав, що саме груповий засіб впливає на ступінь суспільної небезпеки розкрадань. Правильно відзначав Р.Р.Галіакбаров, що рівень суспільної небезпеки групових посягань, наприклад, на власність, серйозно підвищується за рахунок в основному специфіки самого механізму завдання шкоди відносинам, що охороняються [10, с.30]. Та чи можна погодитися з ним та іншими авторами у тому, що даний механізм, який підвищує суспільну небезпеку злочинів, «вмикається» лише при виконанні дій, що завдають шкоду об'єкту кримінально-правової охорони? Чи можна визнати, що тільки спільне виконання розкрадань підвищує можливість більшої результативності даного роду посягань?

Для обґрунтування нашої точки зору приведемо два випадки. В одному з них, група у складі трьох осіб за попередньою домовленістю вчинила таємне розкрадання чужого майна, причому кожний із злочинців приймав безпосередню участь у виконанні об'єктивної сторони складу крадіжки. В другому випадку, троє осіб домовилися спільно таємно викрасти чуже майно, і розподілили між собою ролі, при цьому об'єктивну сторону крадіжки виконав лише один учасник групи, інший – стояв «на сторожі» з метою попередження виконавця при появі сторонніх осіб, а третій – знаходився в цей час на своєму автотранспортному засобі в задалегідь обумовленому місці, щоб згодом зникнути з іншими співучасниками та викраденим майном з місця злочину. Виходячи з роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 25.12.1992 р., у першому випадку дії кожного зі співучасників необхідно кваліфікувати за ч.2 ст.81 (ч.2 ст.140) КК України (при відсутнос-

ті інших кваліфікуючих ознак), тому що кожен з них є співвиконавцем розкрадання. В другому випадку дії виконавця необхідно кваліфікувати за ч.1 ст.81 (ч.1 ст.140) КК України, дії ж інших учасників групи – відповідно за ознаками злочину, передбаченого ч.6 ст.19, ч.1 ст.81 (ч.1 ст.140) КК України, як пособників вчинення крадіжки. Погоджуючись із такою кваліфікацією, ми одночасно підтверджуємо, що перший злочин є більш суспільно небезпечним, ніж другий, тільки лише на підставі ознаки «безпосередності» вчинення розкрадання усіма особами, які входять до групи. Навряд чи можна визнати правильність такого висновку. Суспільна небезпека групових розкрадань полягає не лише в тому, що кожен із злочинців діє в ролі співвиконавця, а й тому, що злочин вчинюється спільними зусиллями співучасників, котрі можуть бути не лише виконавцями, а й виконувати інші, заздалегідь обумовлені ролі. Вчинення розкрадань з розподілом ролей досить часто більш результативне, аніж просте співвиконавство, оскільки в ряді випадків дозволяє з більшим успіхом обрати жертву, зникнути з місця злочину, перевезти та реалізувати викрадене, знищити сліди злочину, протидіяти розкриттю, що, звичайно, ускладнює процес розслідування.

Автори позиції, що критикується, знову ж, перебільшують роль об'єктивних і недооцінюють суб'єктивні ознаки співучасті в злочині. Тут, поняття «безпосередність» вчинення злочину як би «затмарює» собою ознаку «спільності» при співучасті. Як справедливо відзначав П.Ф.Тельнов, таке рішення веде до змішання при кваліфікації злочинів різних за своєю сутністю дій – дій учасника групи, безпосередньо не виконуючого об'єктивної сторони посягання, із діями особи, яка не входить до групи, але їй сприяє [11, с.127]. З іншого боку, якщо учасники спільного розкрадання згідно з розподілом ролей виконували різні функції і при цьому об'єктивну сторону фактично виконував лише один із співучасників, така кваліфікуюча ознака, як вчинення розкрадання за попереднім зговором групою осіб, не повинна ставитися в провину жодному з учасників цієї групи. Дана позиція, що перебільшує роль зовнішньої характеристики дій учасників групового розкрадання, веде до об'єктивного ставлення – тенденція, явно не допустима для кримінального законодавства правової держави.

4. Таким чином, здається, що, формулюючи кваліфікований склад групових розкрадань, законодавець враховував підвищену небезпеку не «безпосередньої» участі у вчиненні даного роду діянь, а саме «спільності» вчинення розкрадань. Тому, ми стоїмо на позиції авторів, які стверджують, що учасниками групи при вчиненні розкрадань мають вважатися усі особи, які входять до її складу і виконують за попереднім зговором взаємно погоджені функції у процесі здійснення задуму групи [11, с.125; 12, с.25].

На закінчення слід відзначити, що така форма співучасті як група осіб, що виникає за попереднім зговором винних, потребує самостійного законодавчого визначення. Відображення такого поняття безпосередньо в законі дозволить уникнути практичних помилок при кваліфікації групових

злочинів. Тому, заслуговує на увагу той факт, що в Проекті нового Кримінального кодексу України, ухваленому у першому читанні Верховною Радою України, визначення злочину, вчиненого за попереднім зговором групою осіб дане в Загальній частині. Так, у ч.2 ст.27 проекту вказано: «Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо в ньому брали участь дві або більше осіб, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення» [13, с.11]. Слід відзначити, що у визначенні нічого не сказано про виконавчі функції учасників групи. Разом з тим, наведене визначення не розкриває усіх ознак, притаманних даній формі співучасті. Звичайно, що закон не може дати вичерпної характеристики тому чи іншому поняттю. У цьому випадку на допомогу приходять керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, який, на наш погляд, повинен переглянути поняття групи, що передбачене у чинній постанові.

Список літератури:

1. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Украины по уголовным делам. X., 1995.
2. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. М., 1961.
3. Орехов В.В., Алексеев В.А. Совершенствование законодательства об ответственности за групповые преступления // Вестник Ленинградского университета. Серия 6. 1988. Вып.2.
4. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы. К., 1986.
5. Кригер Г.А. О моменте окончания кражи социалистического имущества // Социалистическая законность. 1964. №10.
6. Вестник Верховного Суда Украины. 1999. №2.
7. Галиакбаров Р.Р. Квалификация групповых преступлений. М., 1980.
8. Матишевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. К., 1996.
9. Погребняк И.Г. Квалификация хищений, совершенных по предварительному сговору группой лиц // Борьба с хищениями государственного и общественного имущества. М., 1971.
10. Галиакбаров Р.Р. Групповое преступление. Постоянные и переменные признаки. Свердловск, 1973.
11. Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. М., 1974.
12. Ушаков А.В. Групповое преступление и смежные с ним формы преступной деятельности. Калинин, 1978.
13. Проект нового Кримінального кодексу України // Українське право. 1997. №2.

Надійшла до редколегії 02.10.2000

Я.О. Лантінов, ад'юнкт каф. кримінального права та криминології Ун-ту внутр. справ

ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ОСІБ

Реалії сьогодення, що пов'язані із зламом командно-адміністративної системи СРСР та процесом бурхливого розвитку ринкових відносин, що співпав із відновленням української державності, з одного боку, та незавершеність ринкових реформ, який обумовлює відсутність позитивної стабільності як у соціальному житті, так й в суспільній свідомості, з іншого, породжують такі негативні явища, як «економічні злочини» [1, с.12–28].